

กิริของชาวญี่ปุ่น

ทามาอิ เคนสุเกะ* เขียน
อาหาร ฟังธรรมสาร** แปล

ในบทความนี้ ข้าพเจ้าอยากจะพูดถึง กิริ ของชาวญี่ปุ่น โดยยกตัวอย่างบทละครของชิกะมะฉิ มงซาเอมมง (1653-1724) เรื่อง “รักประหารที่เทนโนอามิจิมา” ประกอบการอธิบายเรื่อง กิริ นี้ ละครสมัยโบราณของญี่ปุ่นนั้นแบ่งเป็น “โน” “เคียวเงน” “คาบุกิ” “บุนระคุ” และหุ่นกระบอกโจริริ เป็นต้น ชิกะมะฉิเป็นนักประพันธ์บทละคร “คาบุกิ” และ “บุนระคุ” ซึ่งได้รับการยกย่องว่าเป็นเชกสเปียร์ (1564-1616) แห่งประเทศญี่ปุ่น

ชิกะมะฉิ เกิดที่เกียวโตในปี 1653 แต่ใช้ชีวิตส่วนใหญ่ที่โอซากา และถึงแก่กรรมเมื่อปี 1724 มีอายุได้ 72 ปี ตลอดชีวิตของท่าน ได้อุทิศเวลาให้แก่การประพันธ์บทละครประพันธ์ “คาบุกิ” ไว้ 30 เรื่องและ “บุนระคุ” 90 เรื่อง เมื่อดูจากปริมาณแล้ว ผลงานของท่านมีมากกว่าเชกสเปียร์ถึง 4 เท่าทีเดียว

เราไม่ทราบประวัติของนักแต่งบทละครผู้นี้มากนัก ทราบแต่ว่า ท่านเกิดในครอบครัวนักรบชาวมุโระ สมัยหนุ่ม ๆ ได้รับใช้ตระกูลนักรบด้วยกันตระกูลหนึ่ง หัวหน้าตระกูลได้ถึงแก่กรรมเมื่อท่านอายุ 20 ปี และทำให้ท่านต้องครุ่นคิดถึงอนาคตของตัวเองว่าควรจะอยู่ต่อเพื่อว่าในอนาคตจะได้ดำรงตำแหน่งหัวหน้านักรบหรือไม่ ในที่สุดท่านก็ตัดสินใจเลิกอาชีพนักรบ หันไปยึดอาชีพเป็นนักเขียน การเลิกอาชีพนักรบในสมัยนั้นถือเป็นเรื่องใหญ่ คนมีความ

เด็ดเดี่ยวเท่านั้นที่จะทำได้

อันที่จริง ชิกะมะฉิ มงซาเอมมง นั้น เป็นเพียงนามปากกา นามจริงของท่านคือ สุงิโมริ โนบุโมริ การใช้นามปากกาแทนชื่อจริงไม่ใช่ของแปลกแต่อย่างใด เช่นนักประพันธ์บทละครฝรั่งเศส Moliere (1622-1673) ก็เป็นนามปากกาของ Jean Baptiste Poquelin

ชิกะมะฉิ มีบทบาททางวรรณกรรม ในสมัยเกนโรคุ (1688-1704) อันเป็นคำที่เอามาจากคลาสสิกจีนชื่อ “บุนเซน” ซึ่งเป็นสมัยหนึ่งของ เฮโด (1603-1867) สมัยเกนโรคุนั้น ถือว่าเป็นยุคที่ศิลปะ การศึกษา และวัฒนธรรม ก้าวหน้าที่สุดในประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น จึงมีผู้เรียกยุคนี้ว่ายุคฟื้นฟู (Renaissance) ของญี่ปุ่น ในสมัยของท่านนั้น เป็นสมัยศักดินาที่รัฐบาลโตกุงาวา บาคู ฟู ได้แบ่ง พลเมืองออกเป็น 4 วรรณะ คือ นักรบ ชาวนา ช่างฝีมือ กับกรรมกรและพ่อค้า-วานิช นักรบจะได้รับอภิสิทธิ์ต่าง ๆ จึงเป็นชนชั้นที่มีความภูมิใจและค่อนข้างหยิ่งในตัวเอง แต่เนื่องจากในสมัยนั้น รัฐบาลได้ส่งเสริมให้การค้าขายมีความเจริญ ก้าวหน้ายิ่งขึ้น จนอำนาจการเงินตกอยู่ในกำมือของพ่อค้าชาวเมือง จนในที่สุดพวกพ่อค้าชาวเมืองก็เลยมีอิทธิพลทางวิชาการ วัฒนธรรม และศิลปะไปด้วย เพราะฉะนั้น ศิลปะวรรณกรรมและวัฒนธรรมในสมัยนั้น จึงสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตศีลธรรมของชาวเมือง

* ศาสตราจารย์ผู้เชี่ยวชาญด้านญี่ปุ่นศึกษา ที่มูลนิธิญี่ปุ่นส่งมาประจำศาลากลางมหาวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

** รองศาสตราจารย์ ประจำสาขาวิชาภาษาญี่ปุ่น คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

โดยตรง

ในสมัยเกนโรคุนั้น นอกจากซิกะมะฉิ มงซาเอมอม ที่มีผลงานดีเด่นแล้ว ยังมีนักประพันธ์อีก 2 ท่าน อิฮารุ ซาคะคุ (1642-1693) และกวี บาไซ (1644-1694) ทั้งสามท่าน ต่างก็มีผลงานที่สง่างามให้วรรณกรรมสมัยนี้รุ่งโรจน์ยิ่งขึ้น จึงได้รับการยกย่องให้เป็น “3 นักประพันธ์เอก” ของญี่ปุ่น

ในที่นี้ข้าพเจ้าอยากจะหยิบยกชื่อนักเขียนยุโรปที่มีผลงานอันลือลั่น ให้ท่านผู้อ่านได้เปรียบเทียบกับว่าในยุคที่ไล่เลี่ยกับ ซิกะมะฉิ นั้น ในยุโรปได้มีผลงานอะไรบ้าง ในฝรั่งเศส B. Pascal (1623-1688) ได้แต่ง Pensees, Moliere ได้แต่ง Human Comedy, T. Swift (1667-1745) แห่งอังกฤษแต่งเรื่อง Gullivers Travels และทางเยอรมันก็มี T.W. Goethe (1749-1832) เป็นต้น ซึ่งเป็นนักประพันธ์ที่เกิดหลังซิกะมะฉิ ส่วนเชกสเปียร์นั้น เป็นนักประพันธ์บทละครสมัยก่อนหน้าซิกะมะฉิ

ในตอนแรกของบทความนี้ได้อธิบายแล้วว่า นักประพันธ์ผู้ประพันธ์บทละครจำพวก “คาบุกิ” และ “บุนระคุ” ละครคาบุกินั้นใช้คนแสดงส่วนบุนระคุนั้นเป็นละครหุ่น ละครหุ่นกระบอกมี 4 ชนิด คือ แบบชักหลังจอก ซึ่งคล้ายหนังตะลุง (Shadowshow) ใช้คันชัก (Rod puppets) ใช้สวมนิ้ว (Grove puppet) และที่ชักด้วยเชือก ละครบุนระคุของญี่ปุ่นนั้น ใช้หุ่นที่มีขนาดเศษ 2 ส่วน 3 ของคน เป็นหุ่นที่ทำอย่างประณีต เวลาเล่นหุ่นกระบอกจะต้องใช้ 3 คนคลอกับเครื่องสายที่เรียกว่า ซามิเซน และมีบทร้องหรือพากย์แบบโจริประกอบ ละครหุ่นกระบอกของโลกนั้น ส่วนใหญ่เป็นละครสำหรับเด็ก หรือไม่ก็สำหรับชาวไร่ชาวนาเพื่ออบรมสั่งสอนเกี่ยวกับศาสนาคริสต์ เนื้อเรื่องจึงไม่ค่อยซับซ้อนนัก แต่บุนระคุนั้นเป็นการบันเทิงสำหรับผู้ใหญ่ เนื้อเรื่องจึงสลับซับซ้อนมากละครนี้ยังแบ่งคร่าว ๆ ได้ 3 ประเภทในสมัยนั้น คือ

1. ละครอิงประวัติศาสตร์ ผู้เล่นจะใช้ชื่อบุคคลในประวัติศาสตร์

2. ละครอิทธิปาฏิหาริย์ที่ละครเอกจะมีพลังเหนือมนุษย์ธรรมดา ตัวละครเหล่านั้นอาจจะประกอบความตืออย่างเทพเจ้า หรือทำความชั่วแบบยักษ์มารก็ได้ แล้วแต่เนื้อเรื่อง

3. ละครอิงชีวิตประจำวัน โดยเอาเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงมาเล่นเป็นละคร ซิกะมะฉิ เป็นนักประพันธ์ละครที่มีพรสวรรค์ทางนี้

ต่อไปนี้จะขอแนะนำละครของท่านเรื่องหนึ่ง อยากรู้ให้ผู้อ่านสังเกตพฤติกรรมและความนึกคิดของตัวละครเอก เพราะจะเป็นแนวทางที่จะทำให้ท่านผู้อ่านเข้าใจแนวความคิดของชาวญี่ปุ่นได้กระจ่างยิ่งขึ้น บทละครเรื่องนี้ชื่อ “ชินจิวเทโน โอามิจิมา” ซึ่งซิกะมะฉิแต่งไว้ในปี 1720 อาศัยเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในสมัยนั้น คำว่า “ชินจิว” หมายถึงการที่ผู้ชายกับผู้หญิงฆ่าตัวตายพร้อมกัน ในภาษาญี่ปุ่นยังมีคำว่า Ikka Shinju หมายถึงการฆ่าตัวตายทั้งครอบครัว และ Oyako Shinju หมายถึงการฆ่าตัวตายของพ่อแม่กับลูก และ Muri Shinju คือการฆ่าตัวตายที่มีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่ยินยอม ส่วน “โอามิจิมา” นั้น เป็นสถานที่เกิดเหตุของเรื่อง คำว่า “เทโน” ซึ่งอยู่ตรงกลางของชื่อเรื่องนั้นแปลว่าสวรรค์ และติดกับอักษรจีนตัวต่อไป เลยกกลายเป็น “เทโนโน” คือดาชายสวรรค์ หรือการแก้แค้นของสวรรค์นั่นเอง ญี่ปุ่นมีสุภาษิตว่า “สวรรค์ยอมไม่ปราณีผู้กระทำผิด” เปรียบเหมือนสวรรค์มีดาชายที่ดูเฝ้า 7 มีดาห่าง ๆ แต่ผู้กระทำผิดก็อาจจะหลุดไปได้ ซึ่งเป็นคำพูดของปราชญ์จีนเหลาจื๋อนั่นเอง ดังนั้น ชื่อเรื่องของละครนี้จึงหมายถึง สวรรค์ได้ลงโทษผู้กระทำผิดโดยให้ไปตายที่โอามิจิมานั้นเอง

ละครเอกฝ่ายชายของเรื่องคือ จิเฮ พอค้าชายกระดาษ ส่วนละครเอกฝ่ายหญิง คือโคฮารุ โสเภาณี ที่ถูกต้องตามกฎหมาย อาศัยอยู่ใน “ยูคะคุ” หมายถึงช่องที่ได้รับอนุญาตเป็นทางการ ย่านโสเภณีที่มีชื่อเสียงในสมัยนั้นก็คือ ชิมาบารา ในเกียวโต ชิมาอิชิโนโอะซากาและโยชิฮาระ ในเอโด (โตเกียวปัจจุบัน)

แต่ละแห่งมีนางบำเรอตั้งแต่ 2,000 ถึง 3,000 คน แต่ละอาชีพหลักของพวกเขาเหล่านั้นในสมัยนั้น คือหลับนอนกับแขก แต่ที่แตกต่างจากปัจจุบันก็คือ สมัยก่อนจะต้องเรียนการร้องเพลง เล่น ซามิเซน (ชื่อเครื่องสาย) แต่งร้อยกรอง เรียนรู้พิธีขงน้ำชา และวิธีจัดดอกไม้ด้วย ฉะนั้น โสเภณีในสมัยซิกะมะจินั้น ไม่เพียงแต่หน้าตาสวยงามเท่านั้น หากยังได้รับการอบรมมาอย่างดีเป็นหญิงในอุดมคติของคนทั่วไปทีเดียว สถานโสเภณีจึงถือเป็นสถานสมาคมของชนชั้นสูงและผู้มีอำนาจในสมัยนั้น

โสเภณีสมัยนั้นแบ่งออกเป็น 6 ระดับ คำตัวก็แตกต่างกันตามสถานภาพของตัวเอง ในหนังสือ “แนะนำโสเภณี” จะเขียนถึงคุณสมบัติโสเภณีแต่ละสำนักไว้อย่างละเอียดว่า คนนั้นคนนี้หน้าตาดี ติดซามิเซนเก่ง แต่ฝีมือปรนเปรออ่อน อะไรทำนองนี้เพื่อว่าแขกจะไม่ต้องเสียเวลาไปค้นหาเอง

โสเภณีสมัยนั้นเกือบทั้งหมดมาจากครอบครัวที่ยากจน จึงต้องมาขายตัวเช่นนั้น ไม่แตกต่างอะไรกับสินค้าชิ้นหนึ่ง ที่จะซื้อขายได้ด้วยเงิน ผู้ใดชำระเงินก้อนให้แก่หัวหน้าสำนักแล้ว ก็สามารถไต่ตัวออกมา แล้วจะแต่งงานกับเธอหรือเอาเป็นเมียหน่อยก็สุดแท้แต่ตัวเอง

จิเฮ ตัวละครเอกของเรื่อง “รักประหารที่เทโน-โน อามิจิมา” มีอายุ 28 แต่งงานกับหญิงชื่อโอซัง มีลูกแล้ว 2 คน คนโตเป็นชายอายุ 6 ขวบ คนเล็กเป็นหญิงอายุ 4 ขวบ โอซังเป็นภรรยาที่ซื่อสัตย์ต่อสามี แต่ใน 3 ปีที่ผ่านมา จิเฮ มิได้ตั้งหน้าตั้งตาประกอบอาชีพอย่างที่เคยทำมา เขาได้ไปหาโคฮารุที่สำนักโสเภณีทุกวัน โคฮารุเป็นคณิกาสาววัย 19 โคฮารุเป็นชื่อที่สำนักตั้งให้เธอ มีผู้มาติดพันมากมาย นอกจากจิเฮแล้ว ยังมีไทเฮา เศรษฐีโสดจากต่างจังหวัด มาขอเธอด้วย

การใช้ชีวิตเสเพลเช่นนี้ ทำให้พ่อแม่และพ่อตาแม่ยายเป็นห่วงมาก ฉะนั้นอยู่มาวันหนึ่ง มาโงเอมมง ซึ่งเป็นพี่ชายจิเฮจึงไปหยั่งความรู้สึกของ

โคฮารุที่สำนักเรียงมรยว่ามีความจริงใจกับน้องชายของเขาแค่ไหน ทั้งสองคุยกันผ่านลูกกรง ซึ่งเป็นธรรมเนียมในสมัยนั้น มาโงเอมมงได้ถามโคฮารุว่า

“เขาสื่อกันว่า เธอชอบพอกับจิเฮ พอค้ากระดากมาก ไม่ทราบว่าจะจริงเท็จแค่ไหน”

โคฮารุ ซึ่งไม่ทราบว่า ชายผู้นั้นเป็นพี่ชายของจิเฮ จึงตอบไปว่า

“คนอื่นก็พูดไปอย่างนั้น แต่ฉันมิได้ชอบจิเฮอย่างที่เขาล่ำลือกันหรอก”

มาโงเอมมงได้ยินเช่นนั้น ก็รู้สึกโล่งใจและกำลังจะออกจากสถานที่นั้นไป ก็พอดีกับที่น้องชายมาได้ยินคำพูดของโคฮารุ โดยไม่ทันสังเกตว่าเธอพูดกับใคร มีความโกรธแค้นยิ่งนัก จึงใช้กริชแทงเข้าไปในลูกกรง หมายจะฆ่าโคฮารุให้ได้ แต่พี่ชายที่อยู่ข้าง ๆ รีบยึดไว้ทัน และพยายามที่จะใช้ผ้าขนหนูมือทั้งสองของจิเฮไว้กับลูกกรงนั้น

เวลานั้นเองศัตรูที่จะแย่งชิงโคฮารุของจิเฮ คือไทเฮาได้มาถึงและเย้ยหยันจิเฮต่าง ๆ เพื่อให้ได้รับความอับอาย จนพี่ชายจิเฮรู้สึกสงสารขึ้นมา จึงไล่ไทเฮาออกจากที่เกิดเหตุ และก้มคदन้องชายออก จิเฮตกตะลึงที่พบว่าชายผู้นั้นเป็นพี่ชายตัวเอง พี่ชายได้เกลี้ยกล่อมให้จิเฮเลิกกับโคฮารุและกลับบ้านเสีย จิเฮสาบานว่า “ข้าจะไม่ขอเห็นหน้านิ่งอีก” ด้วยความเคียดแค้นที่ถูกหลอก จิเฮจึงเอาจดหมายของโคฮารุที่เขาเอาติดตัวตลอดเวลา โยนเข้าไปในลูกกรงนั้น และขอให้โคฮารุเอาจดหมายรักที่ได้รับจากตัวเองคืนมาด้วย โคฮารุมีความเศร้าใจยิ่งนัก และไปหอบเอาจดหมายที่ได้รับจากจิเฮคืนให้พี่ชายจิเฮด้วยน้ำตานองหน้า พี่ชายจิเฮพบจดหมายฉบับหนึ่งที่เขียนโดยภรรยาจิเฮ วิงวอนให้โคฮารุเลิกกับจิเฮเสีย พี่ชายจิเฮจึงได้ทราบว่าเหตุใดโคฮารุจึงตอบเขาว่าเธอไม่ได้ชอบจิเฮ แต่เขาก็มิได้ให้จิเฮดูจดหมายฉบับนั้น

จิเฮเองก็เศร้าใจมากที่ความรักอันหวานฉ่ำหนักแน่นในสามปีที่ผ่านมา ต้องมาอวสานลงเช่นนี้ ได้แต่เดินตามพี่ชายไปด้วยน้ำตานองหน้าเช่นกัน ส่วน

โคฮารุซึ่งรักจิเฮอย่างจริงจังแต่จำเป็นต้องปฏิเสธจนทำให้สายสวาทต้องขาดสะบั้นลงเช่นนี้ ก็ร้องให้ด้วยความเศร้าโศกเมื่อเห็นจิเฮเดินกลับไป

อีก 10 วันต่อมา ก็มีข่าวลือว่า โคฮารุ ถูกเศรษฐกิจไถ่ตัวออกจากสำนักนางโลมและกำลังจะไปอยู่กับเศรษฐกิจผู้นั้น มาโงเอมองเข้าใจว่าต้องเป็นการกระทำของจิเฮอย่างแน่นอน จึงคิดค้นใจที่จิเฮไม่รักษาคำพูดเลยชวนแม่ยายจิเฮไปดูตลาดเลาที่บ้านจิเฮและไปทราบข้อเท็จจริงจากน้องชายและน้องสะใภ้ว่า ชายนั้นคือไทเฮต่างหาก เพื่อให้พี่ชายและแม่ยายสบายใจ จิเฮจึงได้เขียนหนังสือ สัตยาบัน ผากไว้กับคนทั้งสองว่าตัวเองจะไม่ไปหาโคฮารุอย่างแน่นอน ทั้งสองจึงกลับไปด้วยความพอใจ

หลังจากส่งคนทั้ง 2 กลับไปแล้ว จิเฮก็นั่งร้องให้ด้วยความโศกเศร้าอยู่คนเดียว โอซังเห็นดังนั้นจึงเข้าไปปลอบโยนว่า

“ในสามปีที่ผ่านมา พี่ได้ทิ้งน้องไว้คนเดียว ไปหาโคฮารุอยู่ตลอดเวลาตอนนี้พี่เลิกกับเธอได้ก็ดีแล้ว เราควรจะมาตั้งต้นชีวิตใหม่ เพื่อความสงบสุขของครอบครัวจึงจะถูก เหตุไฉนที่ถึงล้มเธอไม่ลง มาร้องไห้ร้องให้เช่นนี้อีกเล่า”

จิเฮได้ยินเช่นนี้ จึงตอบว่า

“พี่ไม่ได้เศร้าใจเพราะต้องจากเธอไปหรอก แต่เพราะเสียใจว่าใน 3 ปีที่ผ่านมาเธอได้พูดกับพี่อยู่ตลอดเวลาว่า รักพี่อย่างนี้นั่นอย่างนี้ และยังคงพูดว่าหากต้องอยู่กับไทเฮ ซึ่งเธอไม่ชอบเลยละก็ เธอยอมตายดีกว่า แต่พี่ เธอเพิ่งจากพี่มาได้ 10 วัน เธอก็ยินดีไปอยู่ในอ้อมกอดของไทเฮเสียแล้ว พี่รู้สึกว่าคุณหลอกแท้ ๆ สิ่งนี้เองทำให้พี่มีอาจอกดล้นความเศร้าโศกไว้ได้

พอได้ยินเช่นนั้น โอซังก็ตกใจ หน้าถอดสีทันที พูดว่า

“ถ้าเช่นนั้น โคฮารุจะต้องฆ่าตัวตายแน่ ๆ เลย” แต่จิเฮกลับแย้งว่า

“นั่งแพศยาที่หาความสุขโดยการหลอกต้มผู้

ชายนั้น มีหรือจะมาตัวตายปานนี่คงตีเมียอายุวัฒนะให้อายุยืนยาวเพื่อจะได้หลอกต้มผู้ชายอีกเป็นแน่แท้”

โอซัง จึงกล่าวแก่ จิเฮว่า

“ที่โคฮารุ บอกว่าไม่ชอบพี่นั้น เป็นเพราะน้องได้เขียนจดหมายไปขอร้องให้ถอนให้ทำเช่นนั้นต่างหาก และเธอก็ได้ตอบมาว่าจะทำตามพี่ขอ” ว่าแล้วโอซังก็เอาจดหมายโคฮารุให้จิเฮดู มีใจความว่า

“ฉันรักสามีของเธอด้วยชีวิตจิตใจ ถึงจะตายก็ไม่หวั่น แต่เธอได้ขอร้องให้เลิกยุ่งกับสามีของเธอ ฉันจึงจำต้องรักษากิริไว้ ฉะนั้น ฉันจะจากสามีเธอไปอย่างแน่นอน ขอให้เธออย่าได้เป็นห่วงเลย” นี่เป็นการใช้คำว่า “กิริ” เป็นครั้งแรก ซึ่งโอซังทราบซึ่งในความเมตตาของโคฮารุมาก จึงได้เก็บจดหมายนี้ติดตัวตลอดเวลา

โอซังพูดด้วยน้ำตาคลอว่า “หากปล่อยให้ไทเฮซื้อโคฮารุไป เธอจะต้องทำอัตวินิบาตกรรมอย่างแน่นอน หากเธอตายไปแล้ว “กิริ” ระหว่างเราทั้ง 2 ก็หามีความหมายใดไม่ ขอให้พี่รีบไปไถ่เธอออกมา เอาเงินไปมัดจำไว้ก่อนก็ยังดี เพื่อไม่ให้โคฮารุจะต้องตกไปเป็นของไทเฮ” ว่าแล้ว โอซังก็สะอื้นให้ด้วยความโศกเศร้าใจ

แต่จิเฮและโอซังไม่มีเงินมากพอที่จะทำเช่นนั้น ดังนั้น โอซังจึงเอาแก้วแหวนเงินทองที่เก็บไว้ตอนแต่งงาน รวมทั้งเงินที่เก็บได้หลังแต่งงาน มาสมทบให้จิเฮ แต่ก็ยังไม่พอยุติ เธอจึงเอาเสื้อผ้าตัวเองและของลูก ๆ 15 ชุด ห่อเป็นมัดใหญ่ เอาไปจำหน่ายเพื่อให้ได้เงินมา ถือว่าเธอได้ห่อเอาความอภัยของสามีและกิริไว้ในห่อนี้ เพราะมันจะช่วยให้สามีไม่ถูกประณาม และตัวเองจะได้รักษา “กิริ” ไว้

และแล้วโอซังก็พึมพำกับสามีว่า

“น้องกับลูก ๆ จะแต่งตัวด้วยเสื้อผ้าอย่างไรก็ไม่รู้สึกขายหน้าเขา แต่ขอให้ช่วยโคฮารุที่ได้แสดงเมตตาจิตต่อน้องไว้ พี่รีบไปที่โคฮารุ และไถ่เธอออกมาเถิด จะเอามาที่บ้านก็ไม่ว่า น้องยอมที่จะเป็นแม่นมเด็กและเป็นคนใช้คนหนึ่ง” ว่าแล้วก็รำให้ด้วย

ความสะเทือนอารมณ์อีกครั้งหนึ่ง พอระจับความ โศกเศร้าบ้างแล้วก็ช่วยสามีแต่งตัวให้เรียบร้อยด้วย เสื้อผ้าดี ๆ ให้เด็กรับใช้แบกเอาห่อใหญ่ไปจำหน่าย

โคฮารุถือเป็นผู้มลาญความสุขของไอซังไป เป็นผู้หญิงที่ ไอซังเกลียดชัง ที่ต้องอนุญาตให้สามีนำเธอกลับบ้านนั้น เป็นสิ่งทรมานใจเหลือเกิน แต่เนื่องจากโคฮารุได้แสดงเมตตาจิตต่อไอซังว่าจะคืนสามีให้ ทั้ง ๆ ที่เธอสามารถแย่งเอาไปได้ ทั้งนี้เพราะ ถึงจะเป็นโสเภณีก็รู้จัก กิริซึ่งเป็นสิ่งที่มีค่าเหนือสิ่งอื่นใด หากโคฮารุตายไป “กิริ” นี้ก็จะอันตรธานไป เหลือนจึงต้องคำนึงถึง “กิริ” ก่อนความรู้สึกของตัวเอง “กิริ” นี้จึงไม่ใช่ของที่รักษาได้ง่าย และ“กิริ” นี้เองที่เป็น “หัวใจ” ของละคร คาบูกิ และบุนระคุ

ตอนที่ไอซังกับเด็กรับใช้ออกมาถึงหน้าบ้าน ก็พบพ่อตาเข้าพอดี พ่อตาใจเย็นไม่เคยเชื่อใจไอซังเลย พ่อเห็นลูกเขยแต่งตัวด้วยเสื้อผ้าอาภรณ์ดี ๆ เช่นนั้นก็คิดว่า ลูกเขยคงจะต้องไปหาโคฮารุอีก และเมื่อแย่งเอามัดเสื้อผ้ามาแก้ดู ก็พบเสื้อผ้าของลูกสาวและหลาน ๆ มากมายทำให้ยิ่งแน่ใจเกี่ยวกับพฤติกรรมของลูกเขยคนนี้ จึงพูดด้วยความเฉียบขาดและดุดันว่า

“มึงใจทรมาน ใจโหดถึงขนาดเอาเสื้อผ้าของลูกเมียไปขายเพื่อไปหาความสุขกับผู้หญิงที่ตัวเองชอบเชียวหรือ ข้าจะไม่ยอมให้ลูกสาวอยู่กับคนอย่างมึงอีกต่อไป ให้เขียนใบหย่าร้างมาเดี๋ยวนี้”

ไอซังได้ฟังเช่นนั้น จึงรีบแก้ต่างแทนสามีว่า “คุณพ่อขา อย่าได้ตัดพ้อต่อว่าสามีลูกขนาดนั้นเลย สามีลูกได้เขียนหนังสือสาบานไว้กับแม่และพี่ชายแล้วว่าจะไม่ไปหาโคฮารุอีก นี่ไงละ หนังสือที่เขาเขียนไว้ พ่ออย่าได้เข้าใจผิดไปเลย” ว่าแล้วล้วงเอาหนังสือดังกล่าวจากกระเป๋าเสื้อยื่นให้พ่อดู

“ลูกอย่าไปเชื่อเรื่องเหลวไหลของเขาเลย” และแย่งเอาจดหมายไปฉีกทิ้ง จะให้ลูกเขยเขียนใบหย่าทำเดี๋ยว

ไอซังพยายามจะปกป้องสามีตัวเองว่า

“พ่อขา พ่ออย่าให้เขาทำเช่นนั้นเลย ลูกจากเขาไปไม่ได้...” แต่พ่อไม่ฟังเสียงจะใช้กำลังกระชากลูกสาวไปให้ได้

เสียงเอะอะโวยวาย ทำให้ลูกทั้งสองตื่นขึ้น ผวาเข้าอกอดแม่ พลังละล้าละลักด้วยความเศร้าใจว่า

“ตาจ๋า ตาเอาแม่หนูไปแล้ว หนูจะอยู่กับใครจ๊ะ” และแล้วก็ร้องไห้ด้วยความโศกเศร้า

ไอซังได้แต่พร่ำพิไรด้วยความเศร้าใจกับลูก ๆ ว่า

“ตั้งแต่เกิดมา ลูกรักของแม่กินนอนกับแม่ทุกคืน คินนินนอนกับพ่อนะลูก” และหันไปพูดกับสามีว่า

“พี่ ตอนเช้าอย่าลืมให้ขนมลูกนะ และอย่าลืมให้ลูกกินยาบำรุงด้วย เพื่อจะได้แข็งแรง”

และไอซังก็ถูกพ่อลากกลับไปด้วยน้ำตานองหน้า จีเสตะสิ่งกับเหตุการณ์นี้สักพักหนึ่งพอตั้งสติได้

ก็รีบไปยังโรงรับจำนำกับเด็กรับใช้ และรีบไปแจ้งความจำนงแก่หัวหน้าสำนักนางโลม แต่ทุกอย่างสายเสียแล้ว ทางสำนักได้รับเงินไถ่ของไทยเอาไว้แล้ว ส่วนโคฮารุยังพักอยู่ในสำนักนางโลม รอให้ไทเฮมาจับ

จีเสที่ต้อเล็กกับเมียตัวเอง และโคฮารุ ขวัญใจของเขาก็ถูกเขาไถ่ไปก่อนเช่นนี้รู้สึกผิดหวังในชีวิต จนคิดว่าตัวเองอยู่ไปก็ไม่มีจุดหมายแล้ว ส่วนโคฮารุนั้นมีความคิดว่า ถ้าต้องอยู่กับคนอย่างไทเฮซึ่งตัวไม่เคยชอบนั้น ตายเสียจะดีกว่า

ด้วยเหตุนี้ทั้ง 2 จึงตกลงจะตายพร้อมกัน แต่เพื่อมิให้คนสงสัย จีเสจึงออกจากสำนักไปก่อน และบอกทางบ้านว่าตัวเองจะไปเที่ยวต่างจังหวัด จ่ายค่าจ้างให้สาวใช้เรียบร้อย แล้วก็ออกจากบ้านไป แล้วไปหาโคฮารุ โดยเข้าไปทางหลังบ้านเพื่อมิให้ใครเห็น และออกมาพร้อมกับโคฮารุ เดินหาที่เหมาะที่จะตายพร้อมกันในคืนที่พระจันทร์ก็ปรภาณี สองทางมรณะให้สว่างไสว ทั้ง 2 คนเดินทางถึงตีสองแล้วก็ยังไม่พบที่ที่พอใจ

เมื่อใกล้สว่าง ทั้ง 2 คนก็มาถึงแถว ๆ วัดที่อยู่ที่อามิจิมา ซึ่งมีแม่น้ำไหลผ่านสายหนึ่ง โคฮารุ

ทรุดตัวลงแล้ววิงวอน จีเฮว่า

“ถึงจะเดินหาอีกกี่ชั่วโมงก็คงได้สถานที่ที่ไม่ดีไปกว่านี้ คิดว่าควรจะตายที่นี่ดีกว่าแต่หากเราทั้งสองตายพร้อมกันในทีเดียวกัน ภรรยาที่รู้เข้าก็ยอมต้องเหยียดหยามน้องว่าเห็นมัย คำพูดของโสเภณีเชื่อไม่ได้เลย ได้สัญญาแล้วว่า จะเลิกยุ่งกับสามีฉัน แต่เธอก็มาตายพร้อมกับสามีฉัน คำมั่นสัญญาของโสเภณีก็เป็นอารมณ์ชั่ววูบเท่านั้น หญิงแพศยาเหล่านี้หารู้จัก “กิริ” ไม่ ใครจะคิดอย่างไรกับน้อง น้องไม่สนใจ แต่ไม่ยอมให้ภรรยาของพี่มองน้องในแง่ นั้น ดั่งนั้น จงสังหารน้องที่นี่ แล้วพี่ไปหาที่ตายที่อื่นเถิด”

จีเฮได้ฟังเช่นนั้น จึงกล่าวแก่นางว่า

“การที่น้องหวงใยเรื่องภรรยาพี่ก็ได้อยู่ แต่เธอได้เลิกกับพี่และกลับบ้านพ่อแม่เธอไปแล้ว เราก็ไม่มีความสัมพันธ์อะไรอีกต่อไป จะไปเอา “กิริ” อะไรกับผู้หญิงที่จากไปแล้วเรามาตายพร้อมกันดีกว่า เพื่อภายหน้าจะได้เป็นสามีภรรยากัน”

จากนั้นทั้งสองก็โกนผมตัวออก ให้ดูเป็นพระและแม่ชี และแล้ว จีเฮก็ใช้มีดสั้นแทงโคซารูถึงแก่ความตาย และตัวเองก็ผูกคอตายกับชื่อประตูน้าของแม่น้ำสายนั้น ชิกะมะฉิ ได้บรรยายภาพผูกคอตายของจีเฮว่า “ดูจมน้ำเต้าที่ห้อยต่องแต่งตามสายลม”

เรื่องของ “รักประหารที่เทนโน อามิจิมา” ก็จบลงแค่นี้ ในเรื่องนี้ได้มีการใช้ “กิริ” หลายครั้ง หวังว่าท่านผู้อ่านคงพอเข้าใจคำว่า “กิริ” สำหรับชาวญี่ปุ่นแล้ว มันเป็นคำที่ทุกคนเข้าใจได้ไม่ยากนัก และเป็นศัพท์ที่ใช้บ่อยมากในชีวิตประจำวัน ถ้าพูดว่าใครมี “กิริ” ก็เป็นการยกย่องคุณสมบัตินั้นของเขา ถ้าบอกว่าใครไม่มี “กิริ” เขาก็จะถูกจัดอยู่ในกลุ่มที่เลวร้ายมาก แต่การที่จะอธิบายความหมายของศัพท์คำนี้ เป็นเรื่องที่ยากมาก หากเราค้นหาความหมายของ “กิริ” ในพจนานุกรมญี่ปุ่น ก็จะพบคำอธิบายเช่นนี้ สมัยโบราณ กิริ หมายถึง “เหตุผลที่ถูกต้อง” ฟังดูจะรู้สึกว้า กิริคือเหตุผล แต่ความหมายของคำนี้ได้มีการวิวัฒนาการไปตามสมัย มี

ความหมายที่ซับซ้อนยิ่งขึ้น จนมีความหมายถึง “วิถีทางที่พึงปฏิบัติ” มาในสมัยโตกุงาวาสมัยที่เกิด “รักประหารที่เทนโน อามิจิมา” ความหมายก็เปลี่ยนไปอีก แปลว่า “วิถีทางที่พึงปฏิบัติต่อบุคคลอื่นที่มีความสัมพันธ์กับตัวเองในลักษณะต่าง ๆ กัน”

นอกจากนั้นความสัมพันธ์กับบุคคลที่ไม่มีความสัมพันธ์โดยตรงทางสายเลือดก็ใช้ว่า “กิริ” เช่นกัน เช่น พ่อตา เป็นพ่อ กิริ น้องเขยคือน้องกิริ พี่สะใภ้ เป็นพี่สาวกิริ เป็นต้น

สรุปแล้ว “กิริ” เป็นคำที่หมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนในสังคมนั่นเอง

Donald Keene ซึ่งเป็นนักค้นคว้าเกี่ยวกับเรื่องญี่ปุ่น ได้เขียนเกี่ยวกับบทละครของ ชิกะมะฉิ ในปี 1961 ว่า

ความยากลำบากที่จะเข้าถึงแก่นแท้ของบทละครของชิกะมะฉิ ก็คือ ความหมายศีลธรรมของท่าน ศีลธรรมของท่านคือ “กิริ และ นิโนใจ” อาจแปลว่า “วิถีทางปฏิบัติต่อบุคคลอื่น และความรู้สึกของมนุษย์” เนื้อหาของบทละครของชิกะมะฉิ มักจะพูดถึงความขัดแย้งของสองสิ่งนี้ ความหมายของ “กิริ” ก็เปลี่ยนไปตามสภาพแวดล้อม บางทีจะเป็นกิริระหว่างบุคคลในครอบครัว บางทีจะเป็นกิริที่มีต่อเพื่อน หรือมีต่อสังคมเป็นส่วนรวม บางทีก็หมายถึงเกียรติที่เป็นนามธรรม ตามละครเรื่องนี้ โคซารู จำต้องเลิกยุ่งเกี่ยวกับ จีเฮ เพราะกิริที่มีต่อภรรยาของจีเฮ เนื่องจากหลอนได้วิงวอนมา ส่วนโอซังนั้น แม้ทราบอยู่แก่ใจว่า การช่วยชีวิตโคซารูนั้นเท่ากับทำลายความสุขตัวเองก็ตาม แต่ก็ต้องยอให้สามีทำเช่นนั้น เพราะกิริที่มีต่อโคซารู และก่อนที่จีเฮกับโคซารู จะฆ่าตัวตายพร้อมกันนั้น โคซารูมิได้หวังถึงความรักอันเต็มคำของกันและกัน แต่ที่เป็นห่วงก็คือหลังจากตัวเองตายไปแล้ว โอซังจะคิดอย่างไร จะเศร้าใจหรือไม่หากโอซังเข้าใจหลอนผิดจึงได้ขอร้องให้ จีเฮไปหาที่ตายที่อื่น นอกจากนั้น Keene ยังได้ยกตัวอย่างบทละครอื่น ๆ ของชิกะมะฉิ เพื่ออธิบาย “กิริ” ของชาวญี่ปุ่น

เป็นการแสดงให้เห็นว่า สำหรับชาวต่างชาติ การที่จะเข้าใจแก่นแท้ของ “กิริ” นั้นไม่ใช่ของง่ายนัก

ดังนั้น หากเราเปิดดูความหมายของกิริจากพจนานุกรม ญี่ปุ่น-อังกฤษก็จะพบคำแปลว่า justice, duty, obligation, debt of gratitude, sense of honour, decency, respectability และคำว่า courtesy เป็นต้น ซึ่งแต่ละคำก็ได้แปลความหมายส่วนหนึ่งของคำว่า “กิริ” แต่ไม่มีคำไหนที่มีความครอบคลุมกิริทั้งหมด Keene เองเลือกใช้คำว่า obligation

ที่นี้เราหันมาดูภาษาไทยบ้าง ก็คงจะต้องใช้คำว่า ภาวะ หน้าที เสียสละ น้ำใจหรือถูกผูกพันกับอะไรทำนองนั้น มีคนไทยบางคน หลังจากฟังข้าพเจ้าเล่าละครเรื่องนี้แล้วบอกว่า

“คำว่า กิริ ของญี่ปุ่นนั้น ฟังดูคล้ายกับว่าเอาคำทั้ง 5 ที่กล่าวมานี้รวมกัน และหารด้วย 5 อีกทีนั่นเอง” ท่านผู้อ่านเห็นด้วยหรือไม่

“ในคำศัพท์ของญี่ปุ่น มีคำหนึ่งที่ชาวญี่ปุ่นใช้บ่อย แต่เป็นคำที่น่าปวดหัวมากคือคำว่า “กิริ” คนเราต้องปฏิบัติหน้าที่ตัวเอง และต้องสนองกิริด้วย กิริดูจะเป็นหน้าที่ชนิดหนึ่งที่ไม่เหมือนหน้าที่ธรรมดา ในภาษาอังกฤษไม่มีศัพท์ที่ตรงกับคำว่า “กิริ” และต้องถือว่าเป็นความรู้สึกเรื่องหน้าที่ที่ค่อนข้างพิสดารของโลกมันมิได้มาจากลัทธิขงจื้อและศาสนาพุทธโดยตรงมันมีลักษณะพิเศษของมันเองหากเรามองข้าม “กิริ” แล้ว ก็มีโอกาสเข้าใจชาวญี่ปุ่นได้ว่า ทำไมเขาจึงทำเช่นนั้นเช่นนั้น”

ละครเรื่อง “รักประหารที่ เทนโน อามิจิมา” นั้นเป็นละครที่มีชื่อของชิกะมะฉิ และถือเป็นละครคลาสสิกของญี่ปุ่นด้วย ปัจจุบันก็ยังนำมาเล่นบ่อย ๆ ผู้ชมไม่น้อยที่ต้องหลั่งน้ำตาให้กับ กิริ ของโสภณีสาว

ส่วนคำว่า “นินโจ” ที่เคยเอ่ยมาแล้วนั้น รู้สึกชาวยุโรปจะเข้าใจคำนี้ได้ง่ายกว่าคำ “กิริ” คำนี้ก็คงแปลว่า ความรู้สึกอันอ่อนโยน ความรู้สึกของมนุษย์ในภาษาอังกฤษ เขาใช้คำว่า tender feeling และ human feeling

สุดท้ายนี้ ข้าพเจ้าอยากแนะนำบทหนึ่งของ Chrysanthemum and Sword Patterns of Japanese 1946 ของนักมานุษยวิทยาชาวอเมริกัน ชื่อ Ruth Benedict (1827-1948) หนังสือนี้ได้แปลเป็นภาษาญี่ปุ่นและอ่านกันอย่างกว้างขวาง หนังสือนี้ ถือว่ามีอิทธิพลอย่างมากต่อความนึกคิดของคนต่างประเทศที่มีต่อชาวญี่ปุ่น หลังจากหนังสือนี้ออกสู่ตลาดแล้ว นักค้นคว้าเรื่องญี่ปุ่นที่เป็นชาวต่างชาติ มักจะอ้างหนังสือนี้ราวกับเป็นคัมภีร์ ที่จริงไม่น่าเป็นเช่นนั้น แต่หนังสือเล่มนี้ก็ได้อธิบายความนึกคิดด้านหนึ่งของชาวญี่ปุ่น ในบทที่ข้าพเจ้ายกมามีข้อความดังต่อไปนี้

โคฮารุ ตัวละครที่แต่งมากกว่า 250 ปีแล้วในญี่ปุ่น โดยเฉพาะผู้ชาย เห็นว่า โอิซังเป็นภรรยาในอุดมคติ ท่านมีความคิดเห็นอย่างไร